

بسم الله الرحمن الرحيم

دانشگاه حکیم بنواری

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته زبان و ادبیات فارسی گرایش ادبیات تطبیقی

بررسی و تحلیل نمایشنامه‌ها و فیلمنامه‌های بهرام بیضایی

بر پایه رویکرد نقد پسا استعماری

استاد راهنما:

دکتر حسن دلبری

استاد مشاور:

دکتر مهیار علوی مقدم

پژوهشگر:

احمد رمضانی آل

شهریورماه ۱۴۰۲

سوگندنامه دانش‌آموختگان دانشگاه حکیم سبزواری

کزین برتر اندیشه بر نگذرد

به نام خداوند جان و خرد

اینک که به خواست آفریدگار پاک، کوشش خویش و بهره‌گیری از دانش استادان و سرمایه‌های مادی و معنوی این مرز و بوم، توشه‌ای از دانش و خرد گردآورده‌ام، در پیشگاه خداوند بزرگ سوگند یاد می‌کنم که در به‌کارگیری دانش خویش، همواره بر راه راست و درست گام بردارم. خداوند بزرگ، شما شاهدان، دانشجویان و دیگر حاضران را به عنوان داورانی امین گواه می‌گیرم که از همه دانش و توان خود برای گسترش مرزهای دانش بهره‌گیرم و از هیچ کوششی برای تبدیل جهان به جایی بهتر برای زیستن، دریغ نورزم. پیمان می‌بندم که همواره کرامت انسانی را در نظر داشته باشم و هم‌نوعان خود را در هر زمان و مکان تا سرحد امکان یاری دهم. سوگند می‌خورم که در به‌کارگیری دانش خویش به کاری که با راه و رسم انسانی، آیین پرهیزگاری، شرافت و اصول اخلاقی برخاسته از ادیان بزرگ الهی، به ویژه دین مبین اسلام، مباینت دارد دست نیازم. همچنین در سایه اصول جهان شمول انسانی و اسلامی، پیمان می‌بندم از هیچ کوششی برای آبادانی و سرافرازی میهن و هم‌میهنانم فروگذاری نکنم و خداوند بزرگ را به یاری طلبم تا همواره در پیشگاه او و در برابر وجدان بیدار خویش و ملت سرافراز، بر این پیمان تا ابد استوار بمانم.

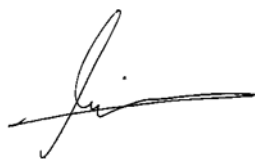
احمد رمضانی آل

تاییدیه صحت و اصالت نتایج

بسمه تعالی

اینجانب احمد رمضانی آل به شماره دانشجویی ۹۹۱۳۳۲۵۰۳۹ رشته زبان و ادبیات فارسی (گرایش ادبیات تطبیقی) مقطع تحصیلی کارشناسی ارشد تأیید می‌نمایم که کلیه نتایج این پایان‌نامه حاصل کار اینجانب و بدون هرگونه دخل و تصرف و موارد نسخه‌برداری شده از آثار دیگران را با ذکر کامل مشخصات منبع ذکر کرده‌ام. در صورت اثبات خلاف مندرجات فوق به تشخیص دانشگاه مطابق با ضوابط و مقررات حاکم (قانون حمایت از حقوق مولفان و مصنفان، قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی ضوابط و مقررات آموزشی پژوهشی و انضباطی...) با اینجانب رفتار خواهد شد و حق هرگونه اعتراض در خصوص احقاق حقوق مکتسب و تشخیص و تعیین تخلف و مجازات را از خویش سلب می‌نمایم. در ضمن مسئولیت هرگونه پاسخگویی به اشخاص اعم از حقیقی و حقوقی و مراجع ذیصلاح (اعم از اداری و قضایی) به عهده اینجانب خواهد بود و دانشگاه هیچ‌گونه مسئولیتی در این خصوص نخواهد داشت.

احمد رمضانی آل

تقدیم و اهدا

تقدیم به همه بزرگ‌مردانی که باعث شدند کشور عزیزمان در آرامش و امنیت قرار گیرد و این کم‌ترین نیز بتواند پژوهش خود را تکمیل کند.

تشکر و قدردانی

«هرکس که شکر بنده خدای را به‌جای نیاورد، گویا خالق هستی را شکر نگفته است»؛ به همین جهت بر خود لازم می‌دانم از استاد راهنمای خود، جناب دکتری حسن دلبری تقدیر و تشکر خود را به‌جا آورم که به سبب راهنمایی‌های مشفقانه ایشان بود که پژوهش حاضر تکمیل شد. همچنین تشکر فراوان دارم از جناب دکتر مهیار علوی‌مقدم که در این مسیر همواری یاری و همراهی داشته‌اند.

فهرست مطالب

چکیده	۱
تبیین موضوع و تعریف مسئله	۲
اهداف تحقیق	۳
روش تحقیق	۳
پرسش های تحقیق	۳
فرضیه های تحقیق	۴
ضرورت تحقیق	۴
پیشینه تحقیق	۴

فصل اول: مبانی نظری تحقیق

۱-۱. استعمار	۱۰
۱-۱-۱. شرق شناسی به مثابه یک علم (از دانشگاه تا سیاست)	۱۰
۱-۱-۲. استعمارگرایی و امپریالیسم، تفاوت ها و اشتراک ها	۱۲
۱-۱-۳. تأثیر و تأثرات استعمارگر و مستعمره	۱۴
۱-۱-۴. تاریخ استعمار	۱۵
۱-۱-۵. انواع استعمار: سنتی، نو و فرانو	۱۷
۱-۱-۶. اهداف استعمار	۱۹

فصل دوم: تعریف پسااستعمارگرایی و مفهوم «پسا» در آن

۱-۲. سرمنشأ پسااستعمارگرایی	۲۴
۱-۲-۱. ادوارد سعید	۲۵
۱-۲-۲. گایاتری چاکراورتی اسپیواک	۲۶
۱-۲-۳. هومی بابا	۲۹
۱-۲-۴. فرانکس فانون	۳۰

۲-۲. ایران و مطالعات پسااستعماری ۳۰

فصل سوم: متنت استعمار و ادبیات پسااستعماری

۳-۱. گستره مطالعات پسااستعماری ۳۸

۳-۱-۱. زنان و فمینیسم ۳۹

۳-۱-۲. ملی‌گرایی ۴۰

فصل چهارم: مفاهیم کلیدی نقد پسااستعماری

۴-۱. مرکز و حاشیه ۴۵

۴-۲. فرادست و فرودست ۴۶

۴-۳. جنس غالب و جنس مغلوب (مطالعات زنان) ۴۷

۴-۴. مفهوم نژاد ۴۸

۴-۵. خود و دیگری ۴۹

۴-۶. زبان ۵۲

۴-۷. بهرام بیضایی ۵۳

فصل پنجم: فیلم‌نامه‌ها

۵-۱. تاریخ سری سلطان در آبسکون ۵۵

۵-۲. بررسی مفاهیم پسااستعماری ۵۶

۵-۲-۱. خود-دیگری ۵۶

۵-۲-۲. فرادست-فروست ۵۷

۵-۲-۳. استعمار و امپریالیسم ۶۰

۵-۲-۴. زنان ۶۱

۵-۳. دیباچه نوین شاهنامه ۶۲

۵-۴. بررسی مفاهیم پسااستعماری ۶۳

۶۳.....	۵-۴-۱. امپریالیسم و استعمار
۶۵.....	۵-۴-۲. زنان
۶۵.....	۵-۴-۳. خود و دیگری
۶۷.....	۵-۴-۴. زبان
۶۸.....	۵-۵. عیارنامه
۶۹.....	۵-۶. بررسی مفاهیم پسااستعماری
۶۹.....	۵-۶-۱. امپریالیسم و استعمار
۷۰.....	۵-۶-۲. خود و دیگری
۷۱.....	۵-۶-۳. فرادست و فرودست
۷۲.....	۵-۶-۴. زنان
۷۳.....	۵-۷. اشغال
۷۴.....	۵-۸. بررسی مفاهیم پسااستعماری
۷۴.....	۵-۸-۱. خود و دیگری
۷۵.....	۵-۸-۲. فرادست و فرودست
۷۷.....	۵-۸-۳. امپریالیسم و استعمار
۷۹.....	۵-۸-۴. زنان

فصل ششم: نمایشنامه‌ها

۸۱.....	۶-۱. آرش
۸۲.....	۶-۲. بررسی مفاهیم پسااستعماری
۸۲.....	۶-۲-۱. خود-دیگری
۸۳.....	۶-۲-۲. فرادست فرودست
۸۴.....	۶-۲-۳. اشغال و استعمار
۸۵.....	۶-۳. افرا؛ یا روز می‌گذرد
۸۶.....	۶-۴. بررسی مفاهیم پسااستعماری
۸۶.....	۶-۴-۱. فرادست و فرودست
۸۹.....	۶-۴-۲. غربت‌بودگی و دیاسپورا

۹۰.....	۳-۴-۶. فرادست و فرودست
۹۱.....	۴-۴-۶. زنان
۹۲.....	۵-۶. پهلوان اکبر می میرد
۹۲.....	۶-۶. بررسی مفاهیم پسااستعماری
۹۲.....	۱-۶-۶. غربت بودگی و دیاسپورا
۹۳.....	۲-۶-۶. فرادست و فرودست
۹۶.....	۳-۶-۶. زنان
۹۷.....	۴-۶-۶. استعمار و امپریالیسم
۹۸.....	۷-۶. جنگ نامه غلامان
۹۹.....	۸-۶. بررسی مفاهیم پسااستعماری
۹۹.....	۱-۸-۶. فرادست و فرودست
۱۰۴.....	۲-۸-۶. زنان
۱۰۷.....	۹-۶. خاطرات هنریشه نقش دوم
۱۰۸.....	۱۰-۶. بررسی مفاهیم پسااستعماری
۱۰۸.....	۱-۱۰-۶. غربت بودگی و دیاسپورا
۱۰۹.....	۲-۱۰-۶. فرادست و فرودست
۱۱۰.....	۳-۱۰-۶. مرکز-حاشیه
۱۱۲.....	۴-۱۰-۶. خود-دیگری
۱۱۴.....	۱۱-۶. فتح نامه کلات
۱۱۵.....	۱۲-۶. بررسی مفاهیم پسااستعماری
۱۱۵.....	۱-۱۲-۶. استعمار و امپریالیسم
	۲-۱۲-۶. زنان ۱۱۶
۱۲۰.....	۳-۱۲-۶. خود-دیگری
۱۲۱.....	۴-۱۲-۶. فرودستان و فرادستان
	۱۳-۶. دستاورد ۱۲۳
۱۲۵.....	۱۴-۶. ملی گرایی
۱۲۶.....	۱۵-۶. زنان

- ۱۶-۶. فرادست و فرودست ۱۲۷
- ۱۷-۶. استعمار و امپریالیسم ۱۲۸
- ۱۸-۶. خود-دیگری ۱۲۹
- فهرست منابع و مآخذ ۱۳۰

دانشگاه گیلان

فرم چکیده پایان نامه دوره تحصیلات تکمیلی

مدیریت تحصیلات تکمیلی

نام خانوادگی دانشجو: رضانی آل		نام: احمد	شماره دانشجویی: ۹۹۱۳۳۲۵۰۳۹
استاد راهنما: دکتر حسن دلبری		استاد مشاور: دکتر مهیار علوی مقدم	
دانشکده: ادبیات و علوم انسانی	رشته: زبان و ادبیات فارسی	گرایش: ادبیات تطبیقی	
مقطع: کارشناسی ارشد	تاریخ دفاع: ۱۴۰۲/۰۶/۱۹	تعداد صفحات: ۱۴۱	
عنوان پایان نامه: بررسی و تحلیل نمایشنامه ها و فیلمنامه های بهرام بیضایی بر پایه رویکرد نقد پسااستعماری.			
واژه های کلیدی: بهرام بیضایی، نقد پسااستعماری، نمایشنامه، فیلم نامه.			
چکیده یکی از دستاوردهای مطالعات پسااستعماری، رویکرد نقد پسااستعماری نسبت به آثار نوشته شده در کشورهای متأثر از استعمار و امپریالیسم است. ایران نیز به عنوان کشوری که در سده های گذشته فراز و فرودهای فراوانی در ارتباط با دخالت های کشورهای امپریالیسم داشته، یکی از سوژه های مطالعات پسااستعماری است. در میان نویسندگان سینما و تئاتر، بهرام بیضایی در آثار خود نگرشی ویژه به سرگذشت کشور ایران دارد. مفهوم ایران از زاویه کشوری که در تاریخ بارها مورد هجوم بیگانگان بوده است، مضمون بسیاری از آثار بهرام بیضایی است. در این پژوهش در یک روش توصیفی تحلیلی تلاش شده که به فرایندهای استفاده از مفاهیم اساسی مطالعات پسااستعماری توسط بیضایی پرداخته شود تا از جهتی به شناخت بیشتر سبک روایی بهرام بیضایی یاری دهد و از سویی دریچه ای برای بیان روش های استفاده از مفاهیم پسااستعماری در ادبیات معاصر باشد. چهار فیلم نامه و شش نمایشنامه از آثار بهرام بیضایی در پژوهش حاضر پس از بیان خلاصه ای، مورد بررسی قرار گرفته اند. ملی گرایی به عنوان یکی از شاخصه های مطالعات پسااستعماری اساسی ترین مفهوم مورد استفاده بهرام بیضایی در خلق نوشته های خود است. دستاورد پژوهش حاضر کشف و استخراج بازه استفاده از مفاهیم پسااستعماری از جمله استعمار و امپریالیسم، زنان به مثابه جنس فرودست، خود-دیگری، فرادست و فرودست است که بهرام بیضایی آثار خود را بر زمینه آنان خلق کرده است.			

تبیین موضوع و تعریف مسئله

واژه پسااستعمار مدیون به کارگیری روش‌های پسااستخارگرایانه در فرآیند خوانش متون استعماری است. لازم به توضیح است که روش‌های پسااستخارگرایانه در نظریه فرهنگی به انواع و اقسام نظریه‌هایی (غالباً فرانسوی) گفته می‌شود که به دنبال مکتب نشانه‌شناسی ساختارگرایانه، در مناسبت با آن و در واکنش به آن مطرح شدند: نظریه واسازی ژاک دریدا، تبارشناسی میشل فوکو، روانکاوی ژاک لاکان و دانش ریزوماتیک ژیل دلوز از نمونه‌های بارز این نظریه‌ها هستند (میلنر و براویت، ۱۳۹۷: ۳۳۱). نگرش پسااستعماری به عنوان زیرگروهی از مطالعات متأخر فرهنگی، رویکردی است که در بررسی و نقد جلوه‌های متنوع فرهنگی در کشورهای مستعمره سابق به کار می‌رود. البته این رویکرد محدود به کشورهای مستعمره نیست و شامل کشوری مانند ایران که هیچ‌گاه مستعمره نبوده اما تبعات آن را دیده است نیز می‌شود. در واقع نظریه پسااستعماری، گونه‌ای نقد ادبی است که در گفتمان علوم انسانی، از سال ۱۹۸۰ در دنیای آکادمیک اروپا و آمریکا مورد بحث قرار گرفت. شروع این رویکرد شامل ادبیات کشورهای جهان سوم می‌شد که تجربه استعمار را پشت سر گذاشته و یا هنوز تحت استعمار به سر می‌بردند. این گفتمان سعی بر ساختارزدایی تئوری‌های اروپا-آمریکامحوری تاریخ‌نگاری، فلسفه، مطالعات ادبیات و دیگر رشته‌ها دارد. این رویکرد به وجود دنیایی چند مرکزی از نظر فرهنگی و تمدن باور دارد و هیچ‌کدام از این مراکزها را برتر از دیگری نمی‌انگارد.

ادوارد سعید از نظریه‌پردازان این رویکرد از نقد است که با استناد به نظریات میشل فوکو و انتشار کتاب شرق‌شناسی به بیان تفاوت‌ها میان انسان شرقی و انسان غربی پرداخت. ادوارد سعید انسان شرقی را دارای هویتی افلاطونی دانست و برای انسان غربی هویتی ارسطویی قائل شد. امروزه کاربرد این نوع نقد را در عموم هنرها می‌توان یافت. برخی منتقدان این نظریه را به دو مکتب انگلیس و فرانسه تقسیم‌بندی می‌کنند. مکتب انگلیسی که از بُعد تاریخی به استعمار و نتایج آن در کشورهای مستعمره می‌پردازد و مکتب فرانسه که با استناد به نظریات میشل فوکو، تمرکز خود را بر ویژگی‌های فرهنگی سوژه استعمارزده قرار می‌دهد.

ایران به عنوان کشوری که هیچ‌گاه مستعمره نبوده، در ارتباطش با دنیای غرب نوسان‌هایی داشته است. دوره‌هایی به همراهی با غرب و دوره‌هایی به تقابل با آن گذشته است. در قرون اخیر این ارتباط بیشتر بر پایه تقابل بوده است. پس از جنگ جهانی دوم و اشغال ایران، به مرور اندیشه‌های انتقادی وارد نگاه متفکران و نویسندگان ایرانی شد. این نگاه نقادانه گاه بر موقعیت سیاسی و گاه بر موقعیت فرهنگی ایران در تقابل با غرب تمرکز داشت. از طرفی این دوره همزمان با ورود هنرهای نمایشی و صنعت سینما به ایران بود. در کنار نویسندگان و متفکران، به مرور اهالی سینما نیز از این رویکرد اثر پذیرفتند.

«بهرام بیضایی» به عنوان نویسنده‌ای که از دههٔ چهل شمسی نویسندگی را آغاز کرده، در آثار نمایشی و سینمایی خود شاخصه‌ها و مفاهیم پسااستعمارگرایی را استفاده کرده‌است. با نگاه به شاخصه‌های پسااستعمارگرایی می‌توان دریافت که این شاخصه‌ها به دو بخش مبارزه با استعمار بیرونی و استبداد داخلی تقسیم می‌شود. بهرام بیضایی با توجه به خط مشی فکری خود، نگاه نقادانه‌اش هم معطوف به هجوم اشغال‌گران خارجی بوده است هم مستبدان داخلی. به عنوان مثال وی در نمایشنامهٔ «افرا؛ یا روز می‌گذرد» با استفاده از شاخصهٔ ارباب-رعیت نگاهی انتقادی به استبداد داخلی داشته است. در فیلم‌نامهٔ «فتح‌نامهٔ کلات» می‌بینیم که شاخصه‌های خود-دیگری، حقوق زنان و غالب-مغلوب وجود دارد. در فیلم‌نامهٔ «دبیاچهٔ نوین شاهنامه» نیز نویسنده هم به مبارزه با استبداد درونی و هم استعمار خارجی پرداخته است.

اهداف تحقیق

در آثار بهرام بیضایی حضور بیگانه، هجوم بیگانه و نقش حاکمان مستبد و دست‌نشانده به دفعات دیده می‌شود. بیضایی در دوره‌ای رشد کرده که حاکمان دست‌نشاندهٔ دولت‌های غربی بر ایران مسلط بوده‌اند. علاوه بر این، درک حاکمیتی مستبد در طول حیات وی، باعث شده وی دچار «غرب‌نشینی» یا همان «دیاسپورا» شود. این تحقیق در پی آن است که تأثیرات غرب‌نشینی، حضور بیگانگان، اثرات فرهنگی حکومت‌های دست‌نشانده و حضور بیگانگان را بار رویکرد نقد پسااستعماری در آثار این نویسنده بررسی کند.

روش تحقیق

روش و شیوه به کار رفته در این تحقیق جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها بر اساس سندکاوی است. روش استدلالی محتوای تحقیق نیز استقرائی و استنتاجی است. روش تحلیل داده‌ها نیز به صورت کیفی انجام شده است.

پرسش‌های تحقیق

۱. کدام مبانی نظری نقد پسااستعماری را می‌توان در آثار بهرام بیضایی کارآمد دانست؟
۲. با چه مؤلفه‌هایی می‌توان آثار بهرام بیضایی را پسااستعماری دانست؟
۳. مفاهیم پسااستعماری در آثار بهرام بیضایی با کدام هنر‌سازهای ادبی و هنری به تصویر کشیده شده‌اند؟

فرضیه‌های تحقیق

۱. بهرام بیضایی در آثار خود به فراخور هر نوشته، مفاهیم پسااستعماری مانند زنان، خود-دیگری، فرادست-فرو دست و ملی‌گرایی را مورد استفاده قرار داده است.
۲. با توجه به مؤلفه‌های پربسامد نظریه و نقد پسااستعماری مانند خود-دیگری، فرادست-فرو دست و مطالعات زنان بهرام بیضایی را می‌توان نویسنده‌ای پسااستعمارگرا دانست.
۳. مفاهیم پسااستعماری در آثار بیضایی بر زمینه شاخصه‌های هویتی مطرح می‌شوند. این مفاهیم با درهم‌تنیده شدن در اساطیر و افسانه‌های ایرانی موجب خلق موقعیتی شده است که می‌توان این نویسنده را نویسنده‌ای پسااستعمارگرا دانست.

ضرورت تحقیق

هر تمدنی، برای بقای هویت خود نیاز به حفظ بافت فرهنگی دارد. در کشور ما نیز طی سده اخیر نویسندگان و اندیشمندانی سعی در بازسازی هویت ایرانی داشته‌اند. از این موارد می‌توان به سیمین دانشور، جلال آل احمد، بزرگ علوی و غلامحسین ساعدی اشاره کرد. در بین نویسندگان حوزه تئاتر و سینما نیز افرادی بودند که با نگاه انتقادی به تغییرات فرهنگی متأثر از استعمار و دخالت دولت‌های بیگانه، آثاری خلق کردند. بهرام بیضایی یکی از سینماگران شاخص این عرصه است. با وجود این آن‌چنان که برای شناخت اثر هنرمندان ضروری است، بر نوشته‌های بهرام بیضایی در زمینه رویکرد نقد پسااستعماری مطالعه پژوهشی انجام نشده است. در فضای نقد داستانی نویسندگان معاصر با وجود آن‌که آثار قابل اعتنایی وجود دارد، از برخی جنبه‌های مطالعاتی غفلت شده است. یکی از جنبه‌هایی که مطالعات پژوهشی در آن به ندرت انجام شده است، نقد پسااستعماری آثار نویسندگان ایرانی است. بنابراین در پژوهش حاضر به تحلیل و بررسی نمونه‌هایی از نمایشنامه‌ها و فیلم‌نامه‌های بهرام بیضایی بر اساس رویکرد نقد پسااستعماری پرداخته شده است.

پیشینه تحقیق

الف) کتاب‌ها

ادوارد سعید (۱۳۸۳) در کتاب شرق‌شناسی ضمن بیان تاریخچه نگاه غرب به شرق، بیان می‌کند که غرب از قرن ۱۳ تا ۱۶ میلادی، نگاهی تبلیغی و تبشیری به شرق داشته است. اما از قرن ۱۶ این نگاه تبدیل به نگاهی استعماری شده است و تبلیغ صرفاً ابزاری برای استعمار بوده است. وی معتقد است دو نوع شرق‌شناسی اکنون در جریان

بیضایی در این فیلم‌نامه در ضمن بیان سرگذشت ابوالقاسم فردوسی رفتارهای امپریالیستی را از دو جانب روایت می‌کند. یکی رفتارهای نماینده‌های سلطان غزنوی و دیگری رفتار خشک‌مذهبان طرفدار خلیفه. در *پهلوان اکبر* می‌میرد نیز حاکمان پهلوان اکبر را رقیب خود می‌شمارند و در پی حذف اویند. گزیده‌های شهربانی به عنوان نماینده‌های حاکمیت امپریالیست در میان رفتار و گفته‌هایشان این مفهوم را به مخاطب القا می‌کنند.

۶-۱۸. خود-دیگری

مفهوم خود-دیگری در مطالعات پسااستعماری از دو زاویه بررسی می‌شود. یکی زمانی که حاکمان و فرادستان با مردم تحت حکومت و فرودستان از جانب دیگری برخورد می‌کنند و آنان را غیرتی بیگانه می‌دانند. دوم زمانی است که مردم تحت استعمار و فرودست با حاکمان و خصوصاً بیگانگان به دید دیگری نگاه می‌کنند. در نوشته‌های بیضایی هر دو زاویه از مفهوم خود-دیگری وجود دارد. در فیلم‌نامه *اشغال* با توجه این که روایت اشغال ایران توسط متفقین است، دیگری اشغال‌گر را روایت می‌کنیم. عالیه خانم که در پی همسر خود تمام نهادهای نظامی و امنیتی ایران را جست‌وجو می‌کند، از گشتن ناامید می‌شود. در این میان اما متوجه می‌شود کمیته مشترک متفقین عامل ربودن بسیاری از ایرانیانی است که صرفاً متهم به انجام عملی خلاف تصمیمات و منافع متفقین بوده‌اند. در پس‌زمینه فیلم‌نامه *اشغال* جامعه‌ای روایت می‌شود که با وجود اوضاع وخیم اقتصادی و حاکمانی بی‌اختیار در برابر اشغال‌گران، خود چندپاره است و هر دسته‌ای از مردم در حمایت از کمونیست‌ها، متفقین یا آلمان نازی سخن می‌گویند. در این میان اما گروهی از مردم در برابر دیگری بیگانه دست به مقاومت فعال می‌زند و به یاری عالیه‌خانم می‌آید، اما دچار سرنوشتی تلخ می‌شود.

در فیلم‌نامه‌های *تاریخ سَرّی سلطان در آبسکون*، *دیبچه نوین شاهنامه*، *عیارنامه* و همچنین در نمایشنامه‌های *آرش*، *جنگ‌نامه غلامان* و *فتح‌نامه کلات* نیز مفهوم خود-دیگری به تصویر کشیده شده است. در این میان در *تاریخ سَرّی سلطان در آبسکون*، *دیبچه نوین شاهنامه* و *آرش*، دیگری اشغال‌گر را مشاهده می‌کنیم. اشغال‌گری که ایرانیان زبان و فرهنگ آنان را غیریتی نامطلوب اما حاکم می‌شمارند. در *عیارنامه*، *جنگ‌نامه غلامان* و *فتح‌نامه کلات* اما ایرانیان خود تبدیل به دیگری مورد ستم شده‌اند. در این آثار ایرانیان مجالی برای سخن گفتن ندارند و اجازه داشتن سخنگویی را نیز ندارند.

فهرست منابع و مآخذ

اسپیواک، گایاتری چاکراورتی (۱۳۹۷). آیا فرودست می‌تواند سخن بگوید؟، ترجمه کریمی ایوب، چاپ اول، تهران: فلات.

----- (۱۳۹۹). مرگ یک رشته، ترجمه اسماعیل نجار. چاپ اول، تهران: مهراندیش.

----- (۱۳۹۸). نظریه در حاشیه، ترجمه پیمان خان‌محمدی. چاپ اول، تهران: بان.

اشکراف، بیل و گریفیث، گاریث و تیفن، هلن (۱۴۰۱). فرهنگ اصطلاحات پسا-استعماری، ترجمه حاجعلی سپهوند، چاپ دوم، تهران: آریاتبار.

الهی، همایون (۱۳۸۲). شناخت ماهیت و عملکرد امپریالیسم، چاپ اول، تهران: قومس.

انصاری، منصور و درودی، مسعود (۱۳۹۳). «مطالعات پسااستعماری، تلاش متن‌محور در جهت وارونه‌سازی چشم‌اندازها»، جستارهای سیاسی معاصر، سال پنجم، شماره دوم، ۱ تا ۲۳.

انوش، احمد جاوید (۱۳۹۹). نقد و تحلیل داستان‌های فارسی افغانستان بر پایه رویکرد نقد پسااستعماری، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه حکیم سبزواری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

باباپور، رقیه. (۱۳۹۴) نقد پسااستعماری رمان "سووشون" سیمین دانشور و "فصل مهاجرت به شمال" طیب صالح، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، دانشکده علوم انسانی.

بارت مور، گیلبرت (۱۳۸۶). «هومی بابا»، ترجمه پیمان کریمی، زریبار سال یازدهم بهار ۱۳۸۶ شماره ۶۳ صص ۵۱-۵۶.

بیضایی، بهرام (۱۳۵۵). پهلوان‌کبر می‌میرد: نمایشنامه، چاپ سوم، تهران: نگاه

----- (۱۳۶۲). خاطرات هنرپیشه نقش دوم: نمایشنامه، چاپ اول، تهران: دماوند.

----- (۱۳۶۳). تاریخ سری سلطان در آبسکون [فیلم‌نامه]، چاپ اول، تهران: عکس معاصر.

----- (۱۳۶۴). عیارنامه، چاپ اول، تهران: فاریاب.

----- (۱۳۷۱). دیباچه نوین شاهنامه [فیلم‌نامه]، چاپ سوم، تهران: روشنگران.

- (۱۳۷۳). آرش، چاپ چهارم، تهران: نیلوفر.
- (۱۳۸۱). *افرا؛ یا روز می‌گذرد: نمایشنامه*، چاپ اول، تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- (۱۳۸۹). *جنگ‌نامه غلامان: نمایشنامه*، چاپ ششم، تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- (۱۳۹۵). *فتح‌نامه کلات: نمایشنامه*، چاپ ششم، تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- (۱۳۹۸). *اشغال [فیلم‌نامه]*، چاپ هفتم، تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- چیلکوت، رونالد (۱۳۷۷). *نظریه‌های مقایسه‌ای*، ترجمه وحید بزرگی، چاپ اول، تهران: خدمات فرهنگی رسا.
- حسینیون، سیدامین. (۱۳۹۰). *خوانش پسااستعماری "امپارسلان نامدار"* (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه هنر، دانشکده سینما تئاتر.
- داوری اردکانی، رضا (۱۳۹۰). *درباره غرب*، چاپ دوم، تهران: هرمس.
- ساعی، احمد (۱۳۸۵). «مقدمه‌ای بر نظریه و نقد پسااستعماری»، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، شماره ۷۳، ۱۳۳ - ۱۵۴.
- سعید، ادوارد (۱۳۸۲). *فرهنگ و امپریالیسم*، ترجمه اکبر افسری. چاپ اول، تهران: توس.
- (۱۳۷۱). *شرق‌شناسی*، ترجمه عبدالرحیم گواهی. تهران: فرهنگ اسلامی.
- شاهمیری، آزاده (۱۳۸۵). «تئاتر و خوانش پسااستعماری»، *فصلنامه هنر*، شماره ۶۹، ۱۰۶ تا ۱۱۴.
- (۱۳۸۹). *نظریه و نقد پسااستعماری*، چاپ اول، تهران: علم.
- شیرزادیان، رضا (۱۳۸۸). «مطالعات پسااستعماری، نقد و ارزیابی دیدگاه‌های فرانتس فانون ادوارد سعید و هومی بابا»، *مطالعات سیاسی*، پاییز ۱۳۸۸ شماره ۵، صص ۱۴۹ - ۱۷۴.
- عبدی، محمد (۱۴۰۰). *غریبه بزرگ*، چاپ سوم، تهران: ثالث.
- عیوضی، محمدرحیم (۱۳۹۱). *شناخت ماهیت استعمار فرانسه*، چاپ اول، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

- فانون، فرانتس (۱۳۵۸). *دوزخیان روی زمین*، ترجمه ابوالحسن بنی‌صدر، چاپ سوم، تهران: امیرکبیر.
- فرهمنده، مسعود (۱۳۹۴). «جایگاه آستانه‌ای فرهنگ: هوومی بابا و نظریه پسااستعماری، مجله مطالعات انتقادی ادبیات»، فصل‌نامه دانشگاه گلستان، سال اول شماره مسلسل چهارم، زمستان ۱۳۹۳، صص ۱۷-۳۴.
- فورستر، ادوارد مورگان (۱۳۹۷). *گذری به هند*، ترجمه حسن جوادی، چاپ دوم، تهران: خوارزمی.
- کالر، جان‌اتان (۱۳۹۰). *تئوری ادبی*، ترجمه حسین شیخ‌الاسلامی، چاپ اول، تهران: افق.
- کریمی، جلیل. (۱۳۸۶). «مقدمه‌ای بر مطالعات پسااستعماری». *زریبار*، سال یازدهم، بهار ۱۳۸۶ شماره ۶۳، ۵-۲۲.
- گاندی، لایلا (۱۳۸۸). *پسااستعمارگرایی*، ترجمه مریم عالم‌زاده، همایون کاکاسلطانی، چاپ اول، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- گرین، کیث و لبیهان، ژیل (۱۳۷۹). «نظریه ادبی پسااستعماری»، ترجمه حری ابوالفضل، زیباشناخت، شماره ۲ و ۳، ۴۵ تا ۵۲.
- لاهیجی، شهلا (۱۴۰۱). *سیمای زن در آثار بهرام بیضایی*، چاپ سوم، تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- مستغنی، سارا. (۱۳۹۳). *تحلیل تطبیقی رمان‌های سه‌گانه همسایه‌ها، داستان یک شهر، زمین سوخته، سوشون، مدیر مدرسه، انتری که لوطی‌اش مرده بود، و تنگسیر بر اساس نظریه استعمار و پسااستعمار ادوارد سعید* (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه آزاد تهران، دانشکده علوم انسانی.
- مقدادی، بهرام (۱۳۹۷). *دانش‌نامه نقد ادبی از افلاتون تا به امروز*، چاپ دوم، تهران: چشمه.
- مک‌فی، الکساندر لئون (۱۳۹۸). *شرق‌شناسی*، ترجمه مسعود فرهمنده، چاپ دوم، تهران: مروارید.
- مورتون، استفان (۱۳۹۲). *گایاتری چاکراورتی اسپیواک*، ترجمه نجمه قابلی، چاپ اول، تهران: بیدگل.
- میلنر، آندر و براویت، جف (۱۳۹۷). *درآمدی نظریه فرهنگی معاصر*، ترجمه جمال محمدی، چاپ ششم، تهران: ققنوس.

ورزنده، امید؛ ابراهیمی، سیدرضا (۱۳۹۱). «مقایسه تطبیقی شکل گیری هویت تراملی زن شرقی مهاجر در آثار جومپا لاهیری و مهرنوش مزارعی از دیدگاه هومی بابا». نشریه زبان و ادب فارسی (دانشگاه آزاد اسلامی واحد سنندج)، تابستان ۱۳۹۱، شماره ۱۱، صص ۱۵۹ تا ۱۹۰.

وطن آبادی، شعله (۱۳۸۲). «گفتمان پسااستعماری»، بایا، فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۲، شماره ۱۸ و ۱۹ و ۲۰، صص ۳۰ تا ۳۳.

ولک، رنه و وارن، اوستین (۱۳۹۰). *نظریه ادبیات*، ترجمه ضیاء موحد و پرویز مهاجر، چاپ سوم، تهران: نیلوفر.

یانگ، رابرت (۱۳۹۰). *اسطوره سفید، غرب و نوشتن تاریخ*، ترجمه جلیل کریمی و کمال خالق پناه، چاپ اول، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

یانگ، رابرت جی. سی. (۱۳۹۱). *درآمدی/جمالی بر پسااستعمارگری*، ترجمه فاطمه مدرسی و فرح قادری، چاپ اول، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

Hakim Sabzevari University
An Outline of M.A. Thesis

Surname: Ramezani Al	Name: Ahmad	Student no: 9913325039
Supervisor: Dr. Hasan Delbari	Advisor: Dr. Mehvar Alavi Moghaddam	
Faculty: Letters and Humanities	Department: Persian Language and Literature	
Program: M.A	Field of study: Comparative Literature	

Thesis Title: A study and analysis of Bahram Beyzai's plays and screenplays based on postcolonial critique approach

Abstract:

One of the achievements of post-colonial studies is the approach of post-colonial criticism towards works written in countries affected by colonialism and imperialism. Iran, as a country that has experienced many ups and downs in the past centuries due to the interference of imperialist countries, is one of the subjects of post-colonial studies. Among cinema and theater writers, Bahram Beyzaei has a special attitude towards the history of Iran in his works. The concept of Iran from the perspective of a country that has been invaded by foreigners many times in history is the theme of many of Bahram Beyzaei's works. In this research, in a descriptive and analytical method, an attempt has been made to analyze the processes of using the basic concepts of post-colonial studies by Beyzaei, in order to help to better understand the narrative style of Bahram Beyzaei and on the other hand, to be a window to express the methods of using post-colonial concepts in contemporary literature. Four screenplays and six plays of Bahram Beyzaei's works have been analyzed in the present study after a summary statement. Nationalism, as one of the indicators of post-colonial studies, is the most basic concept used by Bahram Beyzaei in creating his writings. The achievement of the present research is to discover and exploit the scope of using post-colonial concepts such as colonialism and imperialism, women as the inferior sex, self-other, subaltern, on which Bahram Beyzaei has created his works.

Keywords: Postcolonial critique, Play, screenplay, Bahram Beyzai.

Faculty of Literature and Humanities

Dissertation for obtaining a master's degree

Department of Persian language and literature, comparative literature

**A study and analysis of Bahram Beyzai's
plays and screenplays based on postcolonial critique approach**

Supervisor:

Dr. Hasan Delbari

Advisor:

Dr. Mahyar Alavi Moghaddam

By:

Ahmad Ramezani Al

September 2023